

Władysław Kupiszewski
Z ZAGADNIEN JĘZYKA PISARZY

Warszawa–Łowicz 2004, ss. 261

Praca Władysława Kupiszewskiego *Z zagadnień języka pisarzy* jest dziełem szczególnym. Zgromadzone tu artykuły – publikowane w różnych czasopismach i książkach zbiorowych w latach 1970–2003 – są popisem nieprzeciętnej erudycji i kompetencji Autora w zakresie badania języka osobniczego. Władysław Kupiszewski, wychodząc od konkretnych faktów językowych, dokonuje subtelnej analizy lingwistyczno-stylistycznej tekstów artystycznych, charakteryzuje wszelkie środki świadczące o indywidualnych formach ekspresji językowej poszczególnych pisarzy.

Znaczne rozproszenie tekstów dotyczących języka pisarzy powodowało, że Władysław Kupiszewski, ze względu na swoje obszerne publikacje książkowe z zakresu słownictwa meteorologicznego¹ i astronomicznego², postrzegany był przez niektórych – bardzo niesłusznie zresztą – przede wszystkim jako historyk języka i dialektolog. Prezentowana książka wyraziście ukazuje kolejny, niezwykle ważny nurt w twórczości naukowej Władysława Kupiszewskiego. Zebranie w jednym tomie aż 25 artykułów dotyczących języka różnych autorów ma głęboki sens jeszcze z innego powodu. Dzięki temu możemy dostrzec przemyślaną metodologicznie różnorodność oraz wielopłaszczyznowość oglądu tekstu literackiego. Badacz, który przedmiotem swoich studiów czyni zarówno wielkich twórców, jak też pisarzy mało znanych lub prawie zupełnie nieznanymi, tak uzasadnia potrzebę wydania książki: „Dotyczą one [artykuły; dop. U.S.] rozmaitych zagadnień językowych w literaturze, np. stylizacji, sposobów wykorzystania środków stylistycznych i leksykalnych czy gramatycznych, za pomocą których autorzy kształtują rzeczywistość literacką, charakteryzują bohaterów, wzmacniają wymowę artystyczną dzieła. Opublikowanie w postaci książki tych artykułów (rozproszo-

¹ W. Kupiszewski, *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*, Wrocław 1969.

² W. Kupiszewski, *Słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu. Stan obecny, historia i związki słowiańskie*, Warszawa 1974.

nych po czasopismach) ma na celu ukazanie (zwłaszcza studentom piszącym prace dyplomowe) możliwości językowych dzieła literackiego i przybliżenie im tych zagadnień”.

Pracę otwiera artykuł pt. *Artyzm językowy Jana Kochanowskiego*, poświęcony analizie stylu jednego z największych przedstawicieli polskiego odrodzenia. Szczegółowe badania w zakresie zjawisk fonetycznych, fleksyjnych czy składniowych skłaniają badacza do stwierdzenia, że twórczość poetycka Jana Kochanowskiego ma bardzo erudycyjny, nowoczesny charakter. Świadectwem owej nowoczesności są przede wszystkim takie elementy jak: unikanie cech gwarowych (typowych np. dla twórczości Reja czy Orzechowskiego), świadome korzystanie z zasobów leksykalnych (archaizmy, wyrazy potoczne, wyrazy zapożyczone, neologizmy), intuicyjne faworyzowanie form, które z czasem zyskały w polszczyźnie całkowitą aprobatę, także różnorodność i harmonijność struktur składniowych, z jednej strony umiar, z drugiej zaś bogactwo środków składniowo-poetyckich z mistrzostwem dostosowanych do tematyki utworu.

Trzy kolejne teksty nawiązują do zapoczątkowanych jeszcze latach sześćdziesiątych³ badań nad słownictwem meteorologicznym. W artykule poświęconym pisarstwu Kochanowskiego pt. *Czy naprawdę niemoc poetycka? (Z zagadnień stylu Jana Kochanowskiego)* Władysław Kupiszewski, powołując się na etymologię wyrazu *obłok* i historię rozwoju jego znaczenia, udowadnia bezzasadność tezy Wiktora Weintrauba, który epitet *okrągły* w odniesieniu do *obłok* uznaje za potknięcie poetyckie Jana z Czarnolasu. Podstawę artykułu *Słownictwo meteorologiczne w XVII-wiecznym zabytku* stanowi *Diariusz* Jana Antoniego Chrapowickiego. Materiał meteorologiczny w tej rozprawie został scharakteryzowany w ramach sześciu grup tematycznych obejmujących słownictwo dotyczące rodzajów wiatru, chmur, deszczu, słownictwo związane z burzą, zimą i pogodą. Badacz wskazał przy tym szczególne preferencje leksykalne Chrapowickiego przy określaniu stanów pogodowych oraz zwrócił uwagę na dynamikę procesów związanych z rozwojem tego typu słownictwa zarówno w gwarach, jak i w historii języka polskiego.

Mickiewiczowskie chmury i obłoki to kolejny artykuł podejmujący zagadnienie słownictwa meteorologicznego, choć już na wstępie trzeba zauważyć, że Władysław Kupiszewski – wbrew tytułowi – nie ogranicza się w nim wyłącznie do analizy językowej utworów naszego wieszca narodowego. Funkcja semantyczna wyrazów *chmura* i *obłok* w twórczości Mickiewicza stanowi jedynie punkt wyjścia dla szeroko potraktowanych studiów nad historią i repartycją obu terminów

³ Chodzi oczywiście o przywołane już wcześniej znakomite studium przedstawiające historię i zróżnicowanie terytorialne ok. 1500 nazw odnoszących się do 43 zjawisk meteorologicznych; Zob. W. Kupiszewski, *Słownictwo meteorologiczne ...*.

meteorologicznych, poczynawszy od najstarszych zabytków języka polskiego, poprzez gwary, aż po teksty poetów XX wieku.

Kontynuacją – szeroko zakrojonych – wcześniejszych badań⁴ jest artykuł *Język listów Teofila Lenartowicza* dający szczegółowy opis osobliwości językowych tego autora w zakresie fonetyki, fleksji, słowotwórstwa, składni, frazeologii i leksyki. Władysław Kupiszewski, z właściwą sobie wnikliwością i skrupulatnością, skupiając się tym razem nie na języku poezji, lecz na języku listów, wykazuje istotne różnice między stylem utworów lirycznych a stylem tekstów epistolarnych Lenartowicza.

Wart uwagi jest tekst *Dwie nowele Sienkiewicza w oglądzie językoznawcy*. Zawarta tu szczegółowa analiza różnych elementów stylu *Latarnika* i *Wspomnień z Meripozy* prowadzi do interesujących spostrzeżeń. Badacz podkreśla choćby, że zastosowanie w jednej z nowel stylizacji na język XVI-wiecznego przekładu *Biblii* Jakuba Wujka ma charakter przemyślany i wynika z tematyki utworu podejmującego zagadnienia patriotyczne. Artystycznie uzasadnione – zdaniem Władysława Kupiszewskiego – są też zapożyczenia, które ze względu na różny stopień adaptacji mogą spełniać odmienne role. Gdy za pomocą obcej leksyki wprowadzane są elementy nowej rzeczywistości, to na pierwszy plan wysuwa się przede wszystkim funkcja poznawcza, choć możemy w tym wypadku mówić również o funkcji stylistyczno-ekspresywnej. Najbardziej ekspresywne są bez wątpienia cytaty, których nie wolno traktować wyłącznie w kategorii presji obcego żywiołu językowego, lecz przede wszystkim należy z nimi wiązać świadome dynamizowanie i ożywianie tekstu literackiego.

Pojedyncze teksty poświęcono w tym zbiorze również innym wybitnym twórcom: Bolesławowi Prusowi, Adolfowi Dygasińskiemu, Władysławowi S. Reymontowi. W *Uwagach o języku „Kronik” Bolesława Prusa* Władysław Kupiszewski analizuje dwie warstwy wyraźnie wyodrębniające się w języku pisarza: „1) obejmującą elementy (fonetyczne, morfologiczne, syntaktyczne i leksykalne) właściwe polszczyźnie XIX w., odbijające się w twórczości Prusa, a także innych pisarzy omawianej epoki i 2) tę, w której występują elementy właściwe pisarzowi, będące jego indywidualną twórczością, wyznaczające charakter i artyzm jego stylu, decydujące o randze jego pisarstwa” (s. 89). Ciekawe spojrzenie na tekst literacki obserwujemy również w artykułach: *Szkoła w powieści A. Dygasińskiego „W Kielcach” w świetle faktów językowych*, *Świat bogów w „Godach życia” Adolfa Dygasińskiego*, *Zapożyczenia obce w opowiadaniu „Powrót” W.S. Reymonta*, *Uwagi o języku dramatu Witolda Gombrowicza „Iwona księżniczka Burgunda”* (wespół z Pawłem Kupiszew-

⁴ W. Kupiszewski opublikował cykl artykułów *O języku Teofila Lenartowicza* na materiale licznych zbiorów poezji; zob. „Prace Filologiczne” XXIV, s. 249–258; XXVII, s. 359–375; XXVIII, s. 341–368; XXIX, s. 217–288; XXX, s. 299–306.

skim). Analizie gramatycznej i leksykalnej niezmiennie towarzyszy tu interpretacja stylistyczna ukazująca nie tylko różnorodność wykorzystanych przez pisarzy elementów, ale przede wszystkim ich funkcję w kształtowaniu przekazu artystycznego.

Znaczącą część prezentowanej książki stanowi seria znakomitych studiów poświęconych językowi Stefana Żeromskiego: *Funkcje stylistyczne zapożyczeń obcych w „Syzyfowych pracach” Stefana Żeromskiego*, *Z zagadnień języka „Syzyfowych prac” S. Żeromskiego*, *Słotwórcze neologizmy w „Dziennikach” Żeromskiego*, *Zagadnienia stylu w „Wiernej rzece” S. Żeromskiego* (współ z Pawłem Kupiszewskim). Władysław Kupiszewski dał tu szczegółowy opis faktów językowych charakterystycznych dla pisarstwa autora *Przedwiośnia*⁵. Z przeprowadzonej analizy wynika, że w języku Żeromskiego odbijają się tendencje typowe dla polszczyzny przełomu XIX i XX wieku, z drugiej zaś strony pojawiają się świadome zabiegi artystyczne stanowiące o indywidualnych cechach stylu pisarza. Władysław Kupiszewski tak pisze: „Po mistrzowsku wykorzystywał tu Żeromski różne odmiany języka, np. potoczną, gwary ludowe i środowiskowe (gwarę uczniowską, szkolno-administracyjną, żydowską) nadając im odpowiednie funkcje stylistyczne, a tym samym i artystyczne” (s. 124). Nieco dalej czytamy: „Jak widać z przeglądu materiału, wykorzystywał Żeromski w swej praktyce pisarskiej w celach stylizacyjnych także środki słotwórcze. Wykorzystywał już istniejące ekspresywne środki słotwórcze, a także tworzył nowe przez odpowiednie użycia kontekstowe, wyposażając je w odpowiednie odcienie stylistyczne” (126–127). Na szczególną uwagę zasługuje odkrywczy artykuł o słotwórczych neologizmach Żeromskiego. Badacz ponad wszelką wątpliwość udowodnił, wbrew wcześniejszym obiegowym opiniom (nawet wbrew stwierdzeniom samego pisarza), że Żeromski tworzył nowe wyrazy. W artykule omówiono – pominięte przez słowniki języka polskiego – 122 wyrazy, które „są zgodne z systemem słotwórczym polskim, wykazują regularność semantyczną i dlatego też ani Żeromski, ani badacze jego języka i stylu za neologizmy ich nie uważali” (s. 149).

Z równą rzetelnością i badawczą dociekliwością Władysław Kupiszewski analizuje język autorów mało znanych, czasami wręcz przez niego odkrytych. Tematyce tej poświęcone są teksty: *Język listów Emila Korytki*, *O języku zesańców na Sybir na podstawie pamiętnika „Kwiaty na stepie” B. Piotrowskiej-Dubik*, *Uwagi o języku esejów Andrzeja Gronczewskiego*, *O języku powieści „Pan Zdzich w Kanadzie” J. Abramowa-Newerlego*, *Socjolingwistyczna charakterystyka bohaterów sztuki Jarosława Abramowa-Newerlego „Gęsi za wodą”*, *Uwagi o języku i stylu powieści J. Abramowa-Newerlego „Lwy wyzwolone”*, *Gwara w wybranych utworach M. Pilota*.

⁵ Zwieńczeniem zainteresowań językiem Stefana Żeromskiego jest obszerna monografia: W. Kupiszewski, *Język „Dzienników” Stefana Żeromskiego*, Warszawa–Kraków 1990.

Książka Władysława Kupiszewskiego, to niewątpliwie cenna pozycja na polskim rynku wydawniczym. Klarowny styl, przejrzystość naukowego wywodu, bogactwo interpretacyjnych wzorców sprawiają, że każdy czytelnik może tu znaleźć coś dla siebie. I nie będą to głównie – jak skromnie zakłada Autor – studenci piszący prace dyplomowe, lecz również – a może przede wszystkim – językoznawcy zainteresowani językiem autorów oraz literaturoznawcy.

Urszula Sokólska